

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU
TEORIJU

Letnja škola
društvene

ANgažovanosti i
DEMokratije

ANDEM

2–6. septembar 2024.

Godišnjak Letnje škole
ANgažovanosti i DEMokratije

2024

Racional za angažovanu psihologiju: psihološke vrste i objektivnosti

Ognjen Janić

Inspirisan predavanjem Aleksandre Knežević pod nazivom „Feministički angažman u nauci“, koje se bavilo odnosom između *subjektivnosti* (etički i vrednosno orijentisane nauke) i *objektivnosti* (onto-epistemoloških težnji nauke), nameravam da u nastavku ovaj problem osvetlim kroz primer psihologije kao naučne discipline, sa nadom da ću ponuditi ubedljive argumente koje idu u prilog projekta angažovane psihologije.

Jedna od fundamentalnih pretpostavki na kojima se zasniva naučno-istraživačka aktivnost psihologa je da primenom standardnog naučnog metoda (preuzetog iz prirodnih nauka) može da se pristupi psihološkoj realnosti, tj. moguće je dopreti do (objektivne) *istine* o psihološkim vrstama (ljudskom iskustvu, razumevanju, mišljenju i delanju). Ova ideja je deo „naturalističkog projekta“ mejnstrim psihologije, aktuelno baziranog na filozofskom programu *naučnog realizma* vođenog idealom prirodne, „vrednosno neutralne nauke“ koja ima za cilj da otkrije i objasni „stvari po sebi“ (nezavisne od uma i konteksta). Da bi postigla ovaj cilj, psihologija *treba* da se, najbolje što može, odbrani od primesa subjektivnosti (npr. ličnih pristrasnosti, očekivanja, kulturno-istorijski uslovljenih vrednosti) koje narušavaju objektivna objašnjenja (tj. istinu) fenomena od interesa.

Međutim, oslanjajući se na pronicljive istorijske studije u oblasti istorije i filozofije nauke (Crombie, 1994; Hacking, 2002, 2012; Sugarman, 2017, 2020) možemo da kažemo da ovakvo shvatanje *objektivnosti* nije objektivno samo po sebi. Drugim rečima, da bismo sticali znanja o (psihološkim) fenomenima na „objektivan“ način, nužno je prethodno postojanje određenog sistema kriterijuma i pravila u odnosu na koji rasuđujemo da li je nešto istinito ili validno. Ovi tzv. *stilovi rasuđivanja* (npr. eksperimentalni, statistički, taksonomski) predstavljaju, dakle, uslove koji omogućavaju sticanje određenog (psihološkog) znanja. S tim u vezi, različiti stilovi rasuđivanja imaju različite internalne kriterijume za procenu objektivnosti, koji su, uslovno rečeno, otporni na spoljne argumente, standarde ili opravdanja.

Stil rasuđivanja koji je svojstven mejnstrim psihologiji nazvan je *psihologizmom* (Sugarman, 2017, 2020). Uzimajući u obzir da stilovi rasuđivanja uvek nastaju u određenom društveno-istorijskom kontekstu, Sugarman povezuje psihologizam sa krajnje problematičnom idejom ljudske prirode ukorenjenom u posesivnom individualizmu¹. Centralna ideja psihologizma leži u „pronalaženju (pripisivanju) uzroka percepcijama, iskustvima, znanju i delanju pojedinaca u strukturama, procesima i/ili operacijama u unutrašnjosti njihovog mentalnog života“ uz neretko ponuđenu dodatnu pretpostavku – da su ove strukture, procesi i operacije, suštinski, neurofiziološke prirode (tzv. *prirodne vrste*).

Sugarman (2017, 2020) postupno opisuje proces ovog stila rasuđivanja, koji započinje (*a*) opservacijom, identifikacijom i izolacijom svojstva određenog ponašanja i/ili iskaza o iskustvu (npr. poteškoće sa održavanjem pažnje, loša organizacija, vrpoljenje, poteškoće sa čekanjem svog reda). Nakon čega sledi (*b*) pretpostavka da se iza ovog svojstva nalazi neka diskretna unutrašnja

psihološka (neurofiziološka) struktura ili proces, koji se potom (*c*) imenuje (npr. ADHD), ali i kojem se (*d*) pripisuje kauzalnost – tako da se smatra da je on izvor datog svojstva ponašanja ili iskustva koje se opserviralo. Ovaj proces je najčešće praćen konstrukcijom instrumenta (npr. upitnika, testa) kojim se dati entitet (npr. ADHD) „objektivno“ meri i reifikuje.

Stilovi rasuđivanja, pa i psihologizam, kreiraju uslove koji omogućavaju iskrsavanje nove vrste fenomena, što otvara prostor za njihovu teoretizaciju i istraživanja po merilima koji taj stil rasuđivanja propisuje kao optimalan (objektivan). Po idealnom scenariju, stil rasuđivanja treba da bude veran *pravoj prirodi* fenomena od interesa. Oslanjajući se na kritičko-psihološke i sociokulturne pristupe (npr. Teo, 2018, 2024; Martin et al., 2009), možemo da kažemo da mejnstrim psihologija koja deluje u uslovima omogućenim psihologizmom – što između ostalog podrazumeva prakse kao što su *operacionalizacija, varijablizacija, kvantifikacija, testiranje hipoteza, eksperimenti*; kao i koncepte poput *kauzalnosti, podataka, činjenica* itd. – nije verodostojna *pravoj* psihološkoj realnosti. Drugim rečima, psihologija koja operiše u okviru „naturalističkog projekta“, opskrbljena psihologizmom kao rasuđivačkim okvirom, reifikuje neadekvatnu sliku psiholoških vrsta.

Po ovim autorima, psihološke vrste (za razliku od prirodnih vrsta) karakteriše dvostruka priroda. Naime, one nisu samo prirodne, već i kulturno-istorijske vrste, koje su konstruisane ili izumljene u određenim sociokulturnim i političko-ekonomskim kontekstima u kojima imaju određenu *svrhu*. Psihološke vrste, samim tim, odlikuju tri međusobno povezana svojstva: (a) parcijalna društvena konstituisanost, (b) vrednosna-opterećenost i (c) reaktivnost (Martin & Sugarman, 2009). Ovakvo shvatanje prirode psiholoških vrsta ne dopušta

redukciju, atomizaciju i formalizaciju psiholoških fenomena, pošto su oni uronjeni u kulturno-istorijske i relacione kontekste u kojima dobijaju svoje *značenje*. Samim tim, za verodostojno razumevanje psiholoških vrsta nužno je razmatranje subjektivnosti (perspektive prvog lica) koja nastaje, razvija se i intencionalno, racionalno, normativno i perspektivno dela unutar ovih konteksta, od kojih je neodvojiva. Drugim rečima, psihologija greši ako smatra da može vrednosno konstituisane subjekte da načini vrednosno neutralnim objektima. Uzimajući navedeno u obzir, stil rasuđivanja koji je potreban psihologiji, *treba* da uključi uslove za obuhvatanje nekusa između intrasubjektivnosti (privatnih, ličnih psiholoških procesa), intersubjektivnosti (relacionih, dijaloških i empatskih procesa) i sociosubjektivnosti (kulturno-istorijskih i društveno-ekonomskih procesa). Tek tada psihologija ima potencijal da ostvari veću ontičku objektivnost (Teo, 2015).

Ako bismo primenili navedene smernice na primeru ADHD-a (Neufeld & Foy, 2006; Pérez-Álvarez, 2020), uvažili bismo kulturno-istorijske, društveno političke i relacione uslove (npr. konflikt između dva aspekta individualizma – *nedisciplinovane samoekspresivnosti* i *pragmatičnosti* tj. naglaska obrazovnih sistema i roditelja na disciplini i visokom standardizovanom učinku; praksu korišćenje elektronskih uređaja kao izvora stimulacije, smirivanja, okupiranja i zabavljanja deteta – koji stvaraju uslove za progresivno skraćivanje opsega pažnje i frustracione netolerantnosti na odsustvo stimulusa koji donosi neposrednu gratifikaciju) koji postavljaju pogodno tle za određena doživljavanja i delanja (npr. poteškoće sa održavanjem pažnje, loša organizacija, vrpoljenje, poteškoće sa čekanjem svog reda), ali i kontekst i praksu problematizacije tih iskustava i akcija (patologizacija) uz pronalaženje

njihovog izvora unutar granica individue (psihologizacija, naturalizacija, medikalizacija).

Da bi psihologija bila verna psihološkoj realnosti (prirodi psiholoških vrsta) ona ne samo da treba da razmotri kulturno-istorijske i društveno-ekonomske procese koji je konstituišu, već i da sebe i svoju aktivnost podvrgne ontološkim, epistemološkim i etičkim refleksijama. Kao što smo naveli, naturalistički projekat psihologije omogućen upotrebom psihologizma kao stila rasuđivanja (ukorenjenog u idejama posesivnog individualizma) je ontološki neopravdan, ali i etički problematičan. Zanemarivanjem kulturno-istorijske dimenzije psiholoških vrsta (neksusa intra-, inter- i socio-subjektivnosti) dolazi do iskrivljavanja njihovog razumevanja, koje potom služi kao deskriptivni i preskriptivni okvir samorazumevanja osoba (tzv. *reaktivnost*). Mogli bismo da kažemo da ovakav okvir pre doprinosi održavanju neoliberalnog ustrojstva našeg društva, nego ljudskoj dobrobiti i pravdi. Ponuđena sociokulturna i relациона alternativa u shvatanju psiholoških vrsta bi trebalo da ponudi smernice za razvoj stila rasuđivanja koji je ontološki objektivan. Dodatno, ovaj pristup eksplicira etičku dimenziju psihologije, koja u skladu sa tim dobija kritički, konstruktivni i emancipatorni potencijal da prevaziđe društvene nepravde *statusa kvo*.

Literatura:

American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Publishing Inc.

- Crombie, A. C. (1994). *Styles of scientific thinking in the European tradition: the history of argument and explanation especially in the mathematical and biomedical sciences and arts*. London: Duckworth.
- Hacking, I. (2012). 'Language, Truth and Reason' 30years later. *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, 43(4), 599–609.
- Martin, J., Sugarman, J. H., & Hickinbottom, S. (2009). *Persons: Understanding psychological selfhood and agency*. Springer Science & Business Media.
- Neufeld, P., & Foy, M. (2006). Historical reflections on the ascendancy of ADHD in North America, c. 1980–c. 2005. *British Journal of Educational Studies*, 54(4), 449-470.
- Pérez-Álvarez, M. (2020). ADHD as a symptom of the times: Social distress and its naturalisation. In D. Nehring, O. J. Madsen, E. Cabanas, C. Mills, & D. Kerrigan (Eds.), *The Routledge international handbook of global therapeutic cultures* (pp. 104–118). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Sugarman, J. (2020). Smedslund and the psychological style of reasoning. In *Theory and history in the human and social sciences* (pp. 269–284).
- Sugarman, J. (2017). Psychologism as a style of reasoning and the study of persons. *New ideas in psychology*, 44, 21-27.
- Teo, T. (2024). Subjectivity and method: Why psychology needs more armchair scholarship. *Theory & Psychology*, 34(3), 347–361.
- Teo, T. (2015). Historical thinking as a tool for theoretical psychology: On objectivity. *The Wiley handbook of theoretical and philosophical psychology: Methods, approaches, and new directions for social sciences*, 133-150.
- Teo, T. (2018). *Outline of theoretical psychology*. Palgrave Macmillan UK.

Godišnjak Letnje škole angažovanosti i demokratije – ANDEM 2024

Urednici_e:

Aleksandra Knežević

Krisztina Rácz

Milan Urošević

Izdavač:

Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu

Za izdavača:

Gazela Pudar Draško

Dizajn i prelom:

Marko Ristić

Umnožava:

Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu

Tiraž: 50 kopija

Mesto i godina izdanja:

Beograd, 2024

ISBN 978-86-82324-87-4

Ovaj godišnjak realizovan je uz podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada broj 451-03-66/2024-03/ 200025.

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

321.7(082)(0.034.2)
316.647.5(082)(0.034.2)

GODIŠNJAK Letnje škole angažovanosti i demokratije [Elektronski izvor] :
ANDEM 2024 /
urednici_e Aleksandra Knežević, Krisztina Rácz, Milan Urošević. - Beograd :
Univerzitet, Institut
za filozofiju i društvenu teoriju, 2024 (Beograd : Institut za filozofiju i društvenu
teoriju). -
1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemske zahteve : Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovnog ekrana. - Tiraž 50. -
Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz većinu radova

ISBN 978-86-82324-87-4

a) Демократија -- Зборници б) Толеранција -- Зборници

COBISS.SR-ID 159869449

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU
TEORIJU

WFD

ECO
CENTER
RADULOVAČKI